

KABDEBÓ TAMÁS

Az állatok álmai

Még Konrad Lorenz, az állatok lelkének, viselkedésmódjainak nagy ismerője, az etológia tudományának megalapozója sem írt, legalábbis a nagyközönség számára szánt könyveiben nem, az állatok álmairól. A minap a könyvtár tájékoztató asztalánál ülve egy – az állati viselkedésformákról szóló – bibliográfia összeállításánál kellett segídnem, s a több mint százegynéhány olvasmányadat közül egynek címében nem leltem fel, hogy bárki az állatok álmait tanulmányozta volna, tudományosan vagy műkedvelő módon. Nem hihető, hogy erről a témáról ne írtak volna még tudományos vagy egyéb dolgozatot, csupán arról lehet szó, hogy jómagam s egyetemem zoológiai osztálya nem tud ilyenről.

Tehát: marad a tapasztalati, a megfigyeléseken alapuló tájékoztató. Életem első tizenhat évét állatok közvetlen közelében éltem, Magyarországon, s ez az „intimitás” megismétlődött életemben, a 35-től majdnem 39. életévig. A közbeeső, illetve az utána jövő periódusokban főleg három háziállattal, a kutyával, a macskával és a lóval volt közelebbi dolgom. Az első megfigyelés az alvásra vonatkozik. A kutyák néha ülve, lehajtott fejjel, jobbra oldalukon fekvőve alszanak, nemritkán hason fekve is – különösen a kutyakölykök –, amikor is fejüket jobbra a mancsukra fektetik. Ismert kutyaalvás-pozíció még az összegömbölyödés (a vackukon, a kosárban stb). Macskáknál ez a leggyakoribb alváspozíció, de a fent említett többi is előfordul, egy kivétellel: ülő macskát még nem láttam aludni; a lecsukott szem nem teljesen mérvadó, mert a macskák minden helyzetben gyakran lecsukják a szemüket, anélkül, hogy aludnának. A lovak ugyan le tudnak ülni, de nem teszik, állva, vagy oldalukra fekvőve alszanak. Az a tapasztalatom, hogy adott esetben járás közben is elalszik – vagy mondjuk így: elszunyókál a ló. Két példáját tudnám ennek felidézni.

A mai „gemenci területnek” nevezett erdőrész egy erdészlakában éltünk a háború utolsó esztendejében, és még azután remeteéletet, csak a vízzel és a természettel körülvéve. Ember, öt kilométer körzetben, rajtunk kívül nem volt. Minden héten egyszer lóháton, élelmiszerért küldtek, mely két szakasz lovaglással – az elején és a végén – és két szakasz evezéssel járt együtt. Visszafelé jövet mindahányszor ugyanazon az erdei ösvényen baktattam végig lóháton, mely léniában végződött, és szérűskertünk alatt egyesült egy kocsiúttal. Odafelé reggelente poroszkáltunk, ügöttünk. Míg én elvoltam, a ló kipányvázva legelt, visszatérve csendesen baktattunk mindig. Történt, hogy a ló ilyenkor megbotlott egy gyökerben, de egy késő délután az is megtörtént, hogy se szó, se beszéd, fejjel nekiment egy fának. Persze, ez csak úgy lehetett, hogy elengedtem a kantárt, teljesen rábíztam magamat Jolánra – így hívták nóniuszunkat – aki egyébként halálosan megbízható, erős, jószemű kanca volt, életének hatodik évében.

A második ló herélt volt, egyre lustább, egyre öregebb – lovaknál e kettő összefügg. Magunkra hagyatva az erdőben – ekkor még javában dúlt a háború – teljesen ön-ellátók voltunk, mint mondjuk a dél-amerikai indiánok, s az időnkénti vadászatnak és halászatnak csak egyetlen célja volt: az élelemszerzés. Nos, egy öreg, már nem ivarépes szarvastehenet lőtt ki apám, húsát később fölfüstöltük, hónapokig elég volt. A láposban kilőtt szarvasra kötelet kötöttek, a ló kihúzta, ráhúzta a szekérre, és a két

ló megindult a szekérral hazafelé. De csak az egyik, a Jolán húzta, a másik befogva, ütemesen ballagott. Az egyenetlen úton a ballagó Kesére – így hívták – rá-rábillent a kocsi eleje, az akkor összerázkódott, fölébredt, beszállt a hámba, aztán megeresztett ismét, mert elengedett, elaludt. „Alszik”, mondta az apám. És csakugyan aludt. Mert legközelebb leszálltam az ülésről, melléje léptem és megfigyeltem, le van csukva a szeme. Igaz, amint említettük, a lecsukott szem önmagában még nem biztosíték az alvásra, mint ahogy a nyitott szem sem százszázalékosan jelent ébrenléletet.

A menetelve alvás jelenségét később, a böhönyei egyetemi katonai táborban („kocsedóban”) többször észleltem kiskatona diáktársaimon és saját magamon. Az öt órakeresztetett század közepe táján elhelyezkedőket a többi menetelő ritmusa és testi közelsége „vitte” magával, amíg az út aránylag egyenletes volt. Amikor göröngyös lett, a hajnali menet közben szundítók gyakran megbotlottak, néha el is estek. Nem a fáradtságtól estek össze – bár ez is megtörténhetett –, hanem, mert menet közben aludtak, lábuk automatikusan mozgott, látni, ha láttak valamit, belső álmaikat látták.

Minden kutyatulajdonos megfigyelhette, hogy a kutyák sokszor és élénken álmodnak. Gemenci kutyánk, Cheesy, egy-egy vadásznapi után a kályha előtt heveredett le, szarvasbőrre, s ő akkor is vadászott, amikor mi nem: vagyis önmagában is járta a közeli vágatokat, főlhajtotta a fécánt, a nyulat, mert ösztöne erre sarkallta. Esténként, a kályha előtt láthatólag újraélte nappali kalandjait: a szája rángatózni kezdett, farka megmerevedett, időnként dobolt vele a bőrön, amin feküdt, ajka szétnyílt, kivillantak a fogai, és közülük elő-előtört egy-egy vinnyogás vagy vakkantás. Egy ízben, emlékszem, egész ramazúrit csapott álmában: morgott, majd hangosan ugatott – fel kellett ébreszteni.

Alvó kiskutyák, kismacskák vinnyogását bárki észlelheti. Tanúsíthatom, hogy róka-kölykök és mindennemű sündisznók ugyancsak vinnyognak álmukban. Egyszer apám három kiskutyával jött haza – ez még a háború elején volt – valamiféle kocavadász megölte a rókaszukát; a kölyköket mi neveltük föl, cuclisüvegéből tejjel szoptattuk, aztán apám hazavitte, és szabadon engedte őket az erdőben. Ezek a kiskutyák, hosszú esteiken keresztül álmukban „beszélgettek”, vagyis vinnyogtak, visítottak, vakkantgattak, az ébrenlét minden jele nélkül. A sündisznónál az éjjel a nappal; a természetben, a házban, a kertben emberközelségben tartva azonban módosítanak szokásaikon, éjjeleik a nappalra, nappalaik az éjjelre csúsznak. Noha olykor megszelídíthetők, jobbára sündisznóállásba helyezkednek emberi közelségre. Innen látható (bár nem teljes bizonyossággal), mikor alszanak, mikor sem. Nyüsszögnek, sőt tüsszögnek álmukban. Erre, mármint a tüsszögésre, a macskák is képesek álmukban. Mi több, a macskák mellső lábukkal kaparnak – ami az álom jelzője –, míg a többi életfunkció alvás közben a vegetatív jelzőberendezésének működése.

Módombam volt megfigyelni egy őzsuta álmát. Gemencben vagyunk, az 1945 tavaszi jégárról beszélek, amikor tóvá vált szerúskertünkben kimentettünk egy fiatal őzsutát, az istállóban tartottuk, barkával etettük. Május végén – mire csaknem teljesen megszelídült – szabadon engedték. Ezenközben az őzsuta az én barátom volt, ettettem, itattam, szelídítettem. Az erdészház többi gyermeke hozzám képest kicsi volt, az ő jobb társaságnak bizonyult. Az istállóban az időben három ló és egy fejőstehén lakott – a másik tehenet elhajtották a visszavonuló német csapatok. Helyébe, a sarokba került az őz. Hosszú pályán volt először, megriadt, ahányszor beléptünk, háromméteresekeket ugrott a levegőbe, patástól neki a falnak. Akkor rövid kötélre fogtam, míg meg

nem juhászodott. Nemsokára kézből ette a barkát, vödörből szelíden itta a vizet, rajongva nyalta a sót, később tenyeremet, kezem fejét is. Aztán már szabadon lehetett engedni az istállóban, átbujkált a lovak hasa alatt, szagolgatta a tehenet, itta a tejet fejés után. A kezdeti vad időkben, amikor még félttem, kárt tesz magában, többször – apai engedéllyel – az istállóban aludtam. Hűvös volt, de nem hideg, az ajtó, ablak jól zárt, az állatok lehelete melegebb párával töltötte meg a levegőt. Mindennap friss szalmát kaptak, én szalmazsákot, több lópokrócot. Így is kesztyűben aludtam, fülvédővel, sapkában, ám mindez kaland volt, és egyébként is, a barátjáért sok mindent megtesz az ember, amikor fiatal. Az őz nagyon nyugtalanul aludt. Az első éjszaka – legalábbis, amíg ébren voltam, s miután fölébredtem – le sem feküdt, állva bóbiskolt. Olykor valami remegés futott végig a testén – gondolom, ekkor ébredhetett fel álmából, melyben ellepte a jeges víz, majd emberi kezekbe került –, aztán nekifeszült, húzni kezdte a kötelet. Beszéltem hozzá, szépen, nyugodtan, egyenletes hangon (ahogy a lovakkal szoktam), s mivel nem mozgott, nem keltem fel, tehát nem háborgattam, a suta megnyugodott, s megtanulta a saját bőrén, meddig enged a kötélt. Az erdésztlől, aki hajnalban megfejté a tehenet, rettenetesen félt – végig félt tőle –, s ezért fogtuk rövidebbre kötelet. Ne egyszerű kötéltre gondoljunk, ami vad korában kárt tehetett volna benne, hanem „gurtnira”, azaz bőrpántra a karcsú, hosszú nyakon, *melyhez* a pányvát kötöttük. Ahogy teltek a hetek és javult az idő, úgy lettek édesebbek az őz álmái. Lefeküdt már, maga alá húzta karcsú lábait, mint a tehén, de sokkal jobban össze tudott gömbölyödni, olyannyira, mint a kutya, mellyel egyébként utolsónak barátkozott meg, ha az egymástól való kölcsönös távortartózkodást annak lehet nevezni. A barkafaló őz ugyanúgy kérődzött, mint a tehén, és tette ezt álmában is, sőt, a folyamat befejeztével, csendesen szuszogtában kidugta hosszú, érdes nyelvét, s megnyalta vele a száját, az orrát is. Ezt az álom-mozdulatot a macskáknál is látni. Feltehetően álmukban esznek, isznak, s befejezvé a folyamatot, pontot tesznek a dolog végére, egy szájnyalással.

Ugorjunk egy nagyot időben és térben. Dél-Amerikában egy időszakban tizenhét „házi” állatot számlálhattunk magunk körül a lábas házban, nem beszélve a nagy kertbe betolakodó vadakról, mint az iguána, a futball-labda nagyságú békák, gyíkok, alkalmi monguszok és gyakori, többnembeli kígyók társaságáról. Olyankor, amikor az esős évadban föláradtak a folyók, a kanális és az út menti árok kilépett medréből, s csak térdig érő vízben lehetett a kertkapuig gázolni. A feltöltött, tehát magasabban fekvő kertbe a víz csak egyszer jött be, a nem hívott állatok annál többször. Egy alkalommal hosszabb távollét után érkeztünk haza – állatainkat ilyenkor a kertész etette –, s a kibetonozott udvar közepén mély álmát aludta, összegöngyölgetve magát, egy fiók Boa Constrictor. Mozdulatlan volt, sütkérezhetett, mert a zápor után kisütött a nap, talán jóllakott egy árokparti patkánnyal, s nem mozdult, amikor beközelítettem, cutlassal (machetével) a kézben. Miheztartás végett. De aztán nem kellett megölni, mert a másik kezemben tartott ostor ismételt csattantására fölébredt, s csípős érintésére elinalt a bokrok közé. Nem volt vastagabb a karomnál, és nem volt hosszabb másfél méternél.

A szabadon járó iguánák intimebb szokásait nem volt módomban megfigyelni, részben azért, mert ők is, ha lehet, éjjel táplálkoznak – bár szelídítve alkalmazkodnak az emberek életrendjéhez.

A ketrecren tartott iguána ellustul, és a nap huszonnégy órájának nagyobbik felét átalussza. Csukott szemmel kushad vackán, kettesben, egymás nyakára hajtva fejüket alszanak, ez egyik kedvenc, mindenesetre jellegzetes tartásuk. Nem mozdulnak. Látzólag szösszenet nélkül töltik óráik garmadáját – ezek az egyébként intelligens hül-

lőcskék – az alvás hímes mezein, anélkül, hogy feltételezhető álmaiknak külső jelét adnák. Más hüllőt nem figyeltem még meg ebből a szempontból folyamatosan, nem tudom tehát, hogy általánosíthatunk-e ekképpen: míg az emlősök álomtevékenysége mindennapi jelenség, a hüllőké vagy redukált, vagy megkérdőjelezhető.

Indián barátaim szelídített majmai rendkívül élénken álmodtak, az egyik alvajárónak vagy „szendergésben járónak” bizonyult. És a vízi lények? Megfigyelésük bonyolultabb, álmaikra vonatkozó leírást nem ismerek. Van bálnakönyvem, van delfin-ciklopédiám. Az alvásról beszél, az álomról nem.

Legyen szabad azonban – befejezésül – kissé elvetnem a sulykot, készakarva. Az ember és az állat közti különbségeket (ugyebár) ma már sokkal lépcsőzetesebben látjuk, mint fél évszázada annak előtte. Egy simiológus hétszázötven „szóra” tanította meg csimpánzáit. (A szavakon parancsot, jelentésmegkülönböztetést, tevékenységet, felismerést értsünk.) Ez meghaladja egyes szellemi fogyatékosok teljesítményét (talán nem a kapacitását).

Az álom agytevékenység. Lelki tevékenység-e? Az embert figyelve, a pszichológusok többsége egyenlőségelet tesz az agytevékenység és a lelki tevékenység között. Vagyis ahhoz, hogy az elme jelenlétét érzékelhessük, fel kell tételeznünk, hogy a vezérlőműben, az agyban, kémiai (és természetesen nukleáris) folyamatok menjenek végbe. Mindez vagy magába foglalja a „lélek” tevékenységét, vagy kísérőjelensége a lelki megnyilvánulásoknak. Kérdem tehát, nincs-e az álmodó állatnak lelke?

